

27. Шелохаев В. В. Идеология и политическая организация российской либеральной буржуазии, 1907-1914 гг. / В. В. Шелохаев. – М., 1991.
28. Шемет С. Микола Міхновський / С. Шемет // Хліборобська Україна. – Відень, 1924-1925. – Кн. 5.
29. Южный край. – Харьков, 1918.

УДК 93: 332.143

Джерела інформації та дезінформації населення промислово розвинутих регіонів України у 1917–1920 рр.

Попов В. Ж.

В статті розглядаються проблеми, пов'язані з розповсюдженням і використанням засобів масової комунікації в промислових районах України в період національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Вивчається ставлення до інформації різних політичних сил і соціальних верств. Визначається місце інформації в системі базових потреб населення в кризових умовах. Для пересічних мешканців отримання інформації в період соціально-політичних потрясінь набувало характеру життєво необхідної потреби. Володіння інформацією допомагало пристосуватися до нових обставин, обирати лінію поведінки відповідно до вимог, що змінювалися.

Ключові слова: національно-демократична революція 1917–1920 рр., промислові регіони України, засоби масової інформації, інформаційний вакуум, достовірність і актуальність інформації.

Попов В.Ж. Источники информации и дезинформации населения промышленно развитых регионов Украины в 1917–1920 гг.

В статье рассматриваются проблемы, связанные с распространением и использованием средств массовой коммуникации в промышленных районах Украины в период

національно-демократической революції 1917-1920 гг. Изучается отношение к информации различных политических сил и социальных слоев. Определяется место информации в системе базовых потребностей населения в кризисных условиях.

Ключевые слова: національно-демократическая революция 1917-1920 гг., промышленные регионы Украины, средства массовой информации, информационный вакуум, достоверность и актуальность информации.

V. Porov. Sources of information and disinformation of population of industrial regions of Ukraine in 1917-1920.

Problems related to distribution and using of the mass media in the industrial regions of Ukraine in the period of National-democratic revolution in 1917-1920 are considered in the article. The attitude of different political forces and social strata toward the information is studied. The role of information in system of basic necessities of population in crisis conditions is determined.

Keywords: National-democratic revolution in 1917-1920, industrial regions of Ukraine, mass media, information vacuum, accuracy and relevance of information.

Хто володіє інформацією – володіє світом. З іншого боку, вміло підготована дезінформація дозволяє маніпулювати громадською думкою. Інформацію та дезінформацію в усі часи використовували державні і політичні діячі. Потрібні їм відомості доносилися до аудиторії за допомогою засобів масової інформації, які особливого значення набувають у кризових умовах. Роль засобів масової інформації у суспільстві в період системної кризи становить науковий інтерес. Для розгляду значення інформації та її джерел для різних соціальних прошарків нами обраний період української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. Засоби масової інформації певним чином формували громадську свідомість, яка, у свою чергу, впливала на практичні дії суспільства. Актуальним для сьогодення уявляється розгляд головних тем, які висвітлювалися пресою різних політичних напрямків, та визначення наслідків їх розгляду.

Газети, що виходили на теренах України, містили не тільки накази та розпорядження органів управління, але й фіксували спроби громадян пристосуватися до нових умов, трансформувати місцеве самоврядування, знайти відповідні методи суспільної взаємодії. Саме тому преса цього періоду є важливим історичним джерелом для вивчення повсякденної поведінки мешканців України в умовах безперервних бойових дій та пов'язаної з цим, часто несподіваної зміни влади.

Окремі аспекти зазначеної теми розглядалися вітчизняними істориками. Ситуація, що сприяла або перешкоджала появі та розповсюдженню в 1917–1920 рр. видань протилежної політичної забарвленості знайшла відображення у дослідженнях загального характеру [22; 24; 32]. Видавничу діяльність українських більшовиків за часів революції вивчав С. С. Радченко [27]. Інформаційні заходи Української держави на міжнародному рівні стали предметом уваги Д. В. Будкова [1]. Участь діячів культури у формуванні інформаційного простору в ці роки розкривається на відповідних сторінках «Нарисів історії української інтелігенції» [25]. У цілому вказана тема практично залишилася поза увагою істориків.

Метою запропонованої статті є вивчення ролі друкованих засобів розповсюдження інформації в повсякденному житті населення промислово розвинутих регіонів України у 1917–1920 рр. Для досягнення поставленої мети в статті розв'язуються наступні задачі:

- розглянути основні функції засобів масової інформації, що виходили в Україні в цей період;
- проаналізувати вплив друкованої інформації на суспільну свідомість;
- охарактеризувати значення інформації для повсякденної поведінки населення в період соціально-політичної кризи.

В умовах революції та викликаного нею громадського протистояння всі осередки влади, що змінювалися в Україні, були зацікавлені в появі нових газет, та поновленні виходу тих, що існували раніше. На газетних шпальтах мала розміщуватися інформація з метою формування підтримки населенням одних учасників боротьби за владу та протидії іншим. При Центральній

Раді, яка відстоювала демократичний принцип свободи друку, виходили газети всього політичного спектру: від анархістських до чорносотенних. На засіданні Центральної Ради 31 жовтня 1917 р. наголошувалося, що, «незважаючи на оповіщений загальний страйк, цього дня вийшли все-таки «Киевлянин» та «Робітничка газета». Учасники засідання не дивувалися з того, що «чорносотенний «Киевлянин» порушує страйк, оповіщений пролетаріатом», але факт виходу «Робітничої газети» пояснювали тим, що «ця газета дотримується більшовицького напрямку, і через те більшовики дозволяють їй виходити» [33, с. 378]. «Для боротьби із більшовизмом» була заснована восени 1918 р. у Полтаві газета «Рідний край». Її видавець Янчевецький публікував «різні статті і вісті, що стосуються Добровольчої армії, та підтримують інтерес до неї серед місцевого населення» [29, арк. 24 зв.]. Національно орієнтовані газети дотримувалися протилежної спрямованості. Російський офіцер Р. Гуль, який знаходився в грудні 1918 р. у Києві, знайомився зі змістом українських газет «Нова Рада» і «Відродження». В обох «велася сильна кампанія проти «добровольців», та містилися дійсно вагомні аргументи» [9, с. 98]. Газета «Одеські новини», хоча й не мала чіткої політичної забарвленості, втім, обрала шлях підтримки Директорії УНР. У січні 1919 р. її редактор І. М. Хейфец доводив, що петлюрівський рух нічого спільного з більшовиками не має, що він є «здоровим національним демократичним рухом» [11, арк. 48].

Прихід «добровольців» до українських міст супроводжувався відродженням відповідних періодичних видань. У липні 1919 р. у Харкові «були випущені газети «Новая Россия», «Южный край» та «Полдень». Перші два дні в газетах розміщалися тільки довідки про стан фронту, різні накази й оголошення. Незабаром почали з'являтися передовиці та різні статті» [7, с. 231]. Як згадував свідок приходу до Києва білогвардійців В. В. Корсак, «наступного ранку в кіосках з'явився вже «Киевлянин». У першому номері, в передовій статті, автор повідомляв, що «був прогноз про те, як після десяти несправжніх властей прийде одинадцята – справжня, довговічна. Цією владою, за словами автора, і була «добровольча» [21, с. 194]. Білогвардійські газети виходили й у невеликих містах.

«Ці газети очолювали журналісти, де ж не вистачало журналістів, там призначалися люди тих професій, які не вчать тому, як не підкорятися декретам, що виходять з центру» [20, с. 67].

У жовтні 1919 р. у Бердянську в період правління махновців виходила газета «Вольный Бердянск». Її редактор дотримувався анархістських поглядів [34, с. 199]. «Вольный Бердянск» «розвінчував політику Добровольчої армії» та «інформував читачів про становище в зонах бойових дій» [34, с. 200]. Більшовицькі газети не залишали без уваги український національний рух, дезінформуючи читачів щодо його сутності та цілей. У квітні 1920 р. командуючий армією УНР М. В. Омелянович-Павленко відзначав, що у цих газетах його армія стала об'єктом цькування: «Вірні своїй методі, більшовики у своїх часописах всю свою ненависть кидали на проводирів армії; це їм давало часто позитивні наслідки, коли військова маса була випадковою або несвідомою. У цьому разі наслідки були протилежні: козаки ще тіснішим муром стали біля своїх командирів і складали одну міцну, повну взаємної довіри козаччину» [26].

Остаточно затвердившись в Україні, більшовики поспішили використати пропагандистський потенціал засобів масової інформації. Харківська газета «Комунар» відзначала, що в пропагандистській діяльності «перше місце належить друку», тому треба «мобілізувати всі радянські та партійні газети, що виходять в Україні». Провінційний друк повинен забезпечувати читачів «невпинними бойовими закликами» [12, арк. 10зв.]. «Комунар» ставив перед місцевими партійними організаціями завдання: «На додаток до газетної агітації повинно бути організовано масове видання плакатів, листівок та ін. Хай кожний паркан кричить про фронт» [15, арк. 10 зв.].

Газетами, що виходили по різні боки фронту, цікавилися всі протиборчі сторони. У липні 1919 р. білогвардійці в Луганську обіцяли «за привезені останні радянські газети винагороду за угодою» [23]. Посилаючись на «Вісті Харківської Ради», білогвардійський Відділ пропаганди повідомляв про незадоволеність харків'ян радянською владою: «Один незадоволений тим, що комісари з дівчатами на автомобілях катаються, другий тим, що продовольча справа не

налагоджена» [12, арк. 10]. Потім вже радянське Бюро української преси, інформуючи про білогвардійський режим у Харкові, посилалося на «кадетсько-чорносотенну газету «Русская жизнь»: «навіть художник, що малював плакати в період радянської влади, поніс заслужене покарання» [7, с. 245]. Бюро у вересні 1919 р. знайомилося також зі змістом газет, що виходили в Києві – «Киевлянин», «Эхо», «Вечерняя газета» [7, с. 354, 355]. М. В. Омелянович-Павленко відзначав у квітні 1920 р.: «Щодня ми регулярно читали більшовицьку пресу, а більшовики також мали змогу щоранку читати наші відозви та прокламації» [26].

Потреба в регулярному ознайомленні зі змістом газет спостерігалася і в пересічних сучасників історичних подій. Співробітники земських бібліотек у 1917 р. відзначали, що серед найрізноманітніших категорій читачів «у зв'язку з революційним часом зросла зацікавленість до газет і брошур» [18, арк. 56]. У 1918 р. в народних бібліотеках, як і раніше, спостерігався попит на газети і журнали [19, арк. 18 зв.]. Газети в перші місяці революції, хоча й нерегулярно, але продовжували доставлятися передплатникам. У січні 1918 р. мешканець Севастополю ділився радістю: «Сьогодні прийшли столичні газети. Добре отак: відпочити з цигарочкою в зубах за столичною газетою. За теперішніх часів – рідкісне задоволення» [5]. Спостерігач німецької окупації Києва О. О. Гольденвейзер позитивним фактом вважав те, що в київських книгарнях «можна було одержувати свіжі берлінські та віденські газети» [28, с. 27]. У грудні 1918 р. офіцери, полонені петлюрівцями, щодня намагалися знайомитися з пресою. Р. Гуль згадував: «Хотілося отримати яку-небудь газету. А тут через вартових діставали» [9, с. 99]. І пізніше: «Купка офіцерів оточила караульного, дають йому гроші, просять купити газет» [9, с. 101]. Ще через декілька днів: «Більше з'явилося сестер. Вони приносили їжу, газети, розказували новини» [9, с. 101]. У лютому 1919 р. профспілка Павловського рудника в Донбасі ухвалила «негайно відкрити читальню і бібліотеку, щоб «кожний робітник і службовець, а також їх сім'ї, могли піти і розумно провести своє дозвілля за читанням газет» [10, арк. 55]. Коли Київ зайняла Добровольча армія, особливої популярності

набув «Кневлянин». Його, за свідченням В. В. Корсака, можна було дістати тільки після довгого стояння в черзі [21, с. 194].

Втім, надмірна політизація громадян на початку революції достатньо швидко змінилася втомою та байдужістю, що відобразилося на ставленні до періодики. Багато обивателів скептично сприймали газетну інформацію, тому що самі газети не завжди орієнтувалися в процесах, що відбувалися, несвідомо дезінформуючи читачів. У січні 1919 г. заява французького консула, яка була передана всіма газетами Одеси, про те, що «розроблені та будуть негайно здійснені всі необхідні заходи» стосовно нормального постачання до Одеси продовольства, була «сприйнята населенням вельми недовірливо» [13, арк. 1 зв.]. Офіцер Добровольчої армії Г. Венус, знаходячись у Харкові, уважно стежив по газетах за перебігом військових дій. Його сусід, ротмістр, відреагував: «Залиште газети. Не розумію, що тут цікавого: приводити всю цю чужу брехню до єдиного знаменника і вирішувати потім алгебраїчні задачі» [2]. Денікінець О. Дроздов згадував, що поширювати «незліченну кількість газет» доводилося «в тихих ведмедячих містечках, задавлених спліном, неповороткою і важкою повітовою пліткою та тупою байдужістю до всього білого і всього червоного» [20, с. 66]. На початку листопада 1920 р. політуправління Реввоєнради республіки констатувало, що, не зважаючи на розповсюдження газет серед населення Маріуполя, Мелітополя, Бердянська, Олександрівська, «настрій населення міст абсолютно пасивний» [8, с. 711].

Газети іноді провокували панічні настрої в суспільстві, користуючись чутками та плітками. Незалежно від політичних уподобань, вони також посилювали соціальну напруженість. Есерівська газета «Вольный Юг» розмістила на початку 1918 р. фейлетон «У млі», в якому літературними прийомами формувався страх перед татарською загрозою: «Холодна сира мла закрила обличчя будинків. У тумані мелькають похмурі обличчя, руки судорожно стискають гвинтівки. Біжать до порту, до вокзалу, ховаються у млі. Татари йдуть. Немов шістсот років тому. У жахливих чутках росте смутна, неясна тривога» [3]. Та ж газета через два дні опублікувала фейлетон під красномовною назвою «Таргани», де винуватцями паніки оголошувалися

невідомі безіменні громадяни: «Вони говорять тільки пошепки, повідомляють страшні новини, пророкують майбутні жахи. Вони усюди несуть за собою отруту і заразу свого шепоту, лякають таких же точно, як самі вони. Коли у місті тривожно, вони – перші творці паніки» [4]. У відозві Одеського комітету РСДРП(б) від 18 березня 1918 р. йшлося про те, що «чутки та плітки складаються в редакції буржуазної газети «Рабочее слово» [6, с. 56], тобто газети почали дезінформувати аудиторію вже свідомо. Як згадував про газети при гетьмані В. М'якотін, «київська українська преса того часу була украй демагогічна, і тим самим ще більш загострювала ту нервовість та напруженість, яка відчувалася в найрізнаманітніших верствах київського населення і додавала його життю неспокійний, гарячковий характер» [28, с. 224]. Р. Гуль, що знаходився у Києві в кінці правління гетьмана, відзначав у своїх спогадах: «Київські газети заспокоюють городян вістями про близькість союзників. Союзники близько! Союзники у Жмеринці! Німці готові підтримати гетьмана і добровольців!» [9, с. 77]. У день вступу до Києва Петлюри газети помістили «привітні статті про близьке прибуття союзників, про те, що Києву не загрожує небезпека» [14, арк. 10].

У лютому 1919 р. кадетський «Одеський листок» зупинив увагу читачів на «сучасних мільярдерах-спекулянтах, які можуть їздити на власних автомобілях, а також «платити спекулянтські ціни нашим «милим» візникам» [31, арк. 3]. Не відставали і більш ліві «Одеські новини», що помістили статтю «Бенкет під час чуми». З одного боку, «безмірна злиденність мас», з іншого – «таке ж безмірне марнотратство окремих осіб, що нажилися на цій злиденності» [31, арк. 3зв.]. Весна 1919 р. не принесла одеситам заспокоєння: «Серед населення не припиняють циркулювати чутки – то про англійський десант, то про наступ румун, німців, поляків» [16, арк. 6].

Українське радянське Бюро інформації стверджувало, що у Києві в середині вересня 1919 р. білогвардійські газети «повідомляють щодня всілякі небилиці про стан справ на фронті» [20, с. 354, 355]. Але навіть за непрямими ознаками в газетах городяни могли здогадатися про істинне положення

на фронтах. У вересні 1919 р. у київських газетах масовий характер отримали оголошення «про продаж будинків, домашньої обстановки та інше». Було ясно, що київська буржуазія не упевнена в стабільності положення, «гарячково розпродас своє майно і поспішає виїхати на Дон» [20, с. 366]. В. В. Корсак перед самим відходом білих з Києва «побачив людину в сірій шинелі і папасі, з помазком в руках, яка розклеювала на стінах невеликі афішки; в них повідомлялося, що більшовики прогнані, і мешканці можуть бути абсолютно спокійними» [21, с. 338]. Вже наприкінці громадянської війни, у блокованому червоними Криму, «німці-колоністи з хвилюванням сприймали всі чутки про стан фронту» [17, арк. 1-2].

Таким чином, у подіях української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. друкована інформація відіграла значну роль. Перш за все, зростання політичної активності населення в перші роки революції зробило більш популярним друковане слово. Будь-яка зміна влади змінювала також ситуацію з періодичною пресою. Починали виходити газети, які відповідали новим політичним обставинам. Вихід газет був зумовлений або політичними симпатіями та антипатіями чергової влади, або особистою ініціативою видавців та журналістів. Издавці ставили перед собою в кожному випадку типові завдання – з одного боку, завоювання популярності діючим урядом та підтримка його озброєних сил, з другого – пропагандистські акції проти конкурентів у громадському протистоянні. Влада прагнула контролювати друковане слово у своїх інтересах.

В інформації як такій, і в газетах як її джерелі мали потребу, окрім влади, найрізноманітніші верстви міського та сільського населення. Громадяни не могли не цікавитися змістом газет, оскільки незнання його могло обернутися катастрофою. Газети зберігали актуальність як спосіб передати важливі відомості цільовій аудиторії, залишалися джерелом розваги, допомагали орієнтуватися в обставинах, що швидко змінювалися. Наявність газет не завжди означала достовірність інформації, що містилася в них. У цьому випадку інформаційний вакуум заповнювався чутками, що стрімко розповсюджувалися за допомогою тих самих газет.

Остаточне затвердження радянської влади не зняло з порядку денного необхідність розповсюдження більшовицьких ідей через періодичні видання. Для пересічних обивателів необхідність отримувати інформацію в умовах тривалих політичних потрясінь набувала характеру базової, життєво важливої потреби. Володіння інформацією допомагало пристосуватися до нових обставин, змінити лінію поведінки відповідно до вимог, що змінювалися.

Примітки

1. Будков Д. В. Слово правди про Україну: міжнародна інформаційна діяльність Української держави, 1917—1923 рр. / Д. В. Будков, Д. В. Веденєєв. – К., 2004.
2. Венус Г. Война и люди. Семнадцать месяцев с дроздовцами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dk1868.ru/history/venus.htm>. Доступ – 20.05. 2011 р.
3. Вольный Юг (Севастополь). – № 39. – 14 января 1918 г.
4. Вольный Юг. – № 40. – 16 января 1918 г.
5. Вольный Юг. – № 43. – 19 января 1918 г.
6. Гражданская война на Украине 1918–1920. Сборник документов и материалов в трех томах, четырех книгах. Под редакцией проф. И. К. Рыбалки. К., 1967. – Т. 3. – Кн. 1.
7. Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2.
8. Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 3.
9. Гуль Р. Б. Киевская эпопея. // Архив русской революции. – Т. 2. / Сост. И. В. Гессен. – М., 1991.
10. Державний архів Луганської області. – Ф. Р-2399. – Оп. 1. – Спр. 1.
11. Державний архів Російської Федерації. – Ф. Р-439. – Оп. 1. – Спр. 108.
12. Державний архів Російської Федерації. – Ф. Р-440. – Оп. 1. – Спр. 52.
13. Державний архів Російської Федерації. – Ф. Р-446. – Оп. 1. – Спр. 8.
14. Державний архів Російської Федерації. – Ф. Р-446. – Оп. 1. – Спр. 15.

15. *Державний архів Російської Федерації.* – Ф. Р-446. – Оп. 1. – Спр. 52.
16. *Державний архів Російської Федерації.* – Ф. Р-446. – Оп. 1. – Спр. 110.
17. *Державний архів Російської Федерації.* – Ф. 5881. – Оп. 1. – Спр. 158.
18. *Державний архів Харківської області.* – Ф. 306. – Оп. 1. – Спр. 80.
19. *Державний архів Харківської області.* – Ф. 306. – Оп. 1. – Спр. 81.
20. *Дроздов А.* Интеллигенция на Дону / А. Дроздов // Архив русской революции.—Т. 2. / Сост. И. В. Гессен. – М., 1991.
21. *Красная смута: сб. ист. лит. произв.* / Сост. Р. Г. Гагкуев. – М., 2011.
22. *Литвин В. М.* Україна: доба війн і революцій (1914–1920) / В. М. Литвин. – К., 2003.
23. *Луганские известия.* – № 27. – 31 июля 1919 г.
24. *Михненко А. М.* Історія Донецького басейну другої половини ХІХ –першої половини ХХ ст. / А. М. Михненко. – К.: Донецьк, 2003.
25. *Нариси історії української інтелігенції (перша половина ХХ ст.):* У 3 кн. АН України, ін-т історії України, відділ історії культури українського народу. – К., 1994.
26. *Омелянович-Павленко М. В.* Спогади командарма (1917–1920) / М. В. Омелянович-Павленко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/264289/read/>. Доступ – 06.06. 2011 р.
27. *Радченко С. С.* Издательская деятельность партийных комитетов КП(б) Украины в 1918–1925 гг. / С. С. Радченко. – К., 1989.
28. *Революция на Украине по мемуарам белых* / Сост. С. А. Алексеев. – К., 1990.
29. *Російський Державний військовий архів.* – Ф. 40238. – Оп. 1. – Спр. 3 с.
30. *Російський Державний військовий архів.* – Ф. 40238. – Оп. 1. – Спр. 24.
31. *Російський Державний військовий архів.* – Ф. 40238. – Оп. 2. – Спр. 31.

32. Солдатенко В. Ф. Українська революція: історичний нарис / В. Ф. Солдатенко. – К., 1999.
33. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у 2 томах. – Т. 1. : 4 березня-9 грудня 1917 р. – К., 1996.
34. Чоп В. М., Лиман І. І. «Вольный Бердянск»: місто в період анархістського соціального експерименту (1918–1921 роки) / В. М. Чоп, І. І. Лиман. – Запоріжжя, 2007.

УДК 94:[378.6:271.2(477)]«16/17»

Праці баварських богословів у православних колегіумах України (XVII–XVIII ст.)

Посохова Л. Ю.

У статті досліджується вплив праць видатних баварських богословів на формування богословського дискурсу в православних колегіумах України. Робиться висновок про те, що звернення професорів православних колегіумів до праць видатних католицьких богословів (Мартіна Бекана, Ієремії Дрекслея та ін.) сприяло підготовці ґрунту для створення розгалуженої філософсько-богословської системи.

Ключові слова: історія освіти, православні колегіуми, богослов'я.

Посохова Л. Ю. Труды баварских богословов в православных коллегиумах Украины (XVII–XVIII вв.). В статье исследуется влияние трудов выдающихся баварских богословов на формирование богословского дискурса в православных коллегиумах Украины. Делается вывод о том, что обращение профессоров православных коллегиумов к трудам выдающихся католических богословов (Мартина Бекана, Иеремии Дрекслея и др.) способствовало подготовке почвы для создания разветвленной философско-богословской системы.